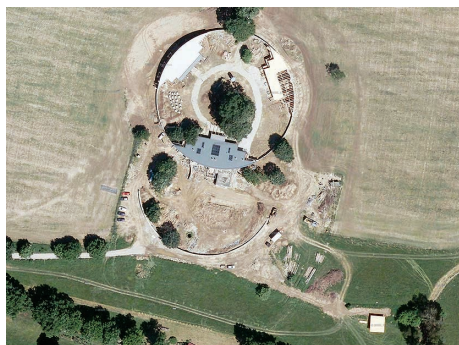

10

11

12

Demolice, následná rodinná výstavba:

Obr. 10. Kolovraty (Pražská). Plocha zbořeného dvora byla již před rokem 2003 zastavěna komplexem bytových domů. Ortofoto: www.mapy.cz, vyhledáno 10. 3. 2016.

Demolice, náhrada jiným areálem:

Obr. 11. Zábřeh u Mlýnů (Tábor), aktuální stav. Dvůr byl zbořen a nahrazen odlišně koncipovaným kruhovým areálem neznámé funkce, posunutým oproti dvoru poněkud severněji. Polovina budov původního dvora zanikla již v průběhu druhé poloviny 20. století, v roce 2003 však stále existovala východní polovina severního křídla a křídlo západní. Ortofoto: www.mapy.cz, vyhledáno 10. 10. 2015.

Obr. 12. Zdebrady u Jazlovic (Říčany). Aktuální stav. Dvůr již v 90. letech 20. století ustoupil budování obrovské komerční a logistické zóny při brněnské dálnici.

Zánik hospodářského dvora totiž znamená v každém případě památkovou ztrátu. Její míra je závislá na individuální urbanistické a architektonické hodnotě konkrétního areálu. Tím však kulturněhistorické hodnoty dvorů nekončí. Možná ještě důležitější je totiž hodnota dvora jako jednotky systému osídlení kulturní krajiny. Pro naše země je zcela typické, že sídelní strukturu tvoří vedle měst a vesnic také velké dvory ve volné krajině. Ty, které vznikly do 18. století, velmi často udržují paměť zaniklých středověkých vsí, na jejichž polnostech vyrostly. Tato jejich hodnota je dokonce zcela nezávislá na jejich hodnotě architektonické. Dvory se tak zásadně – a nenahraditelnou – měrou podílejí na zachování národní kulturní identity.

Dvory jsou ze své podstaty areály velké, jejichž údržba, natož zásadnější obnova je finančně velmi náročná. Možnosti jejich využití pro jiný než původní účel jsou komplikovány nejen stavebně-technickým stavem, konstrukcemi a dispozicemi, ale též kontaminací, ať organickou nebo chemickou. Přesto je žádoucí hledat cesty, jak neblahý trend zániku dvorů zvrátit. Je zřejmé, že obor památkové péče zde má jen minimální možnosti a jde prioritně o úkol jiných resortů, respektive o problém mezeiresortní.

Co však památková péče dělat může a rozhodně by měla, je dokumentace. Všechny dosud stojící (ale i ty zřícené) dvory je nezbytné v rámci možností v co největší míře zdokumentovat. A to včetně „sejmutí“ dostupných zobrazení dvora na všech typech ortofotomap, v co největším přiblížení (pokud nelze jinak, tak pomocí funkce „Printscreen“). Internetové mapy jsou průběžně aktualizovány, proto se nelze spoléhat, že stav, který vidíme dnes, bude dostupný i zítra. Ortofoto mapy zřícenin dvorů dávají mimořádnou možnost poznání a dokumentace vnitřních dispozic, i když toto konstatování je poněkud na hraně černého humoru. Význam dokumentace jakýchkoli památkově cenných staveb jistě není třeba zdůrazňovat. Právě u hospodářských dvorů jde však o úkol mimořádně akutní, protože může jít nakonec o to jediné, co nám po zbořených dvorech zůstane. Dosud sice asi nikdo nespočetl, kolik hospodářských dvorů v posledním desetiletí zaniklo, a už vůbec nevíme, kolik jich zanikne v příštích řekněme deseti letech; důvod k optimismu však rozhodně není.

Karel KUČA

Osudy nechráněných zaniklých sídel a možnosti jejich výzkumu a ochrany na příkladu Jelmu a Cetvin na Českokrumlovsku

1

Obr. 1. Jelm, archivní foto zachycující dnes již zaniklé usedlosti č. p. 8 a 9 v severovýchodní části návsi. Převzato z: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=5351>, vyhledáno 20. 2. 2016.

Pro soudobou povahu památkové péče je příznačná jistá insularita, ostrůvkovitě chráněné solitéry nebo ohraničené soubory památkově hodnotných staveb.¹ Ostatně tento jev je obdobný i v případě legislativy spojené s ochranou přírody, kdy jsou chráněny jednotlivosti nebo ohraničené přírodní a krajinné celky.² Co stojí na území mimo tuto ochranu, ať již památek nebo přírody, má smůlu. A tak se z krajiny vytrácí sám fundus jejího charakteru. Pokud je v praxi naplňován soubor všech regulativů týkajících se obecně všech typů ochrany, tedy ideální stav dle našich dosavadních měřítek, prohlubuje se proces oddělování chráněných segmentů od nechráněné většiny. Postupem času tak v české krajině trčí prvky chráněných památek, jež s okolím nedokáží udržet dialog, nekomunikují, přestávají být prvními mezi rovnými, vymykají se a výpovědní hodnota jejich ochrany se paradoxně snižuje. Stávají se skanzenem. Týká se to zejména národních parků, národních kulturních památek. Čím vyšší stupeň ochrany, tím rychlejší odpoutávání od základny, ze které vznikly.

■ Poznámky

1 Základní právní normy nakládání s památkovým fondem v ČR na stránkách MK ČR: <http://www.mkcr.cz/cz/kulturni-dedictvi/pamatkovy-fond/legislativa/pravni-normy-upravujici-nakladani-s-pamatkovym-fondem-50865/>, vyhledáno 20. 1. 2016.

2 Legislativní ochrana přírody a krajiny na stránkách: <http://zakony.centrum.cz/zakon-o-ochrane-prirody-a-krajiny>, vyhledáno 20. 1. 2016.

2

Obr. 2. Jelma, reambulovaná mapa stabilního katastru z roku 1878, výřez zachycující osadu. Ústřední archiv zeměměřičství a katastru (ÚAZK). Foto: ÚAZK, 2015.

Obr. 3. Jelma, výřez z reambulované mapy stabilního katastru z roku 1878, zakres zániklé zástavby (žlutá), existující zástavby (červeně) a havarijních objektů (oranžová), sledováno v době prvního výzkumu v letech 2005–2011. Autorka: Michaela Špinarová, 2015.

Obr. 4. Jelma, letecký snímek z roku 1946, výřez zachycující ještě kompaktní zástavbu kolem okrouhlé návsi. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad generála Josefa Churavého (VGHMÚř), Dobruška. Foto: VGHMÚř, 2015.

Obr. 5. Jelma, letecký snímek z roku 1964, výřez zobrazuje pozůstatky osídlení soustředěné na severní straně návsi. VGHMÚř. Foto: VGHMÚř, 2015.

Za mnohé jiné situace porovnejme na jediném příkladu, kterým jsou Holašovice a většina okolních nechráněných vesnic. Ještě před pár desítkami let byly Holašovice „pouze“ nejzachovalejším reprezentantem typické vesnice, dnes představují způsobem péče a nakládáním se stavebním fondem téměř cizorodý prvek v množině okolních vesnic. Pokud jde o téma ochrany venkovské architektury, urbanismu a krajiny (zvláště v případě venkova jde o provázaný fenomén), lze podobný vývoj sledovat i u jiných chráněných vesnic s tím, že míra postupného odpoutávání od regionálně charakteristických obcí je obvykle závislá na stupni této ochrany. Subtilní téma, část výseku problematiky si můžeme modelovat na nedaleké sídelní krajině v bývalém německém pohraničí, kde vznikaly z historického a potenciálně i památkářského hlediska geneticky dosti podobné obce.

Jelma – průzkum zaniklé obce na Šumavě

V roce 2005 jsme se připojili v rámci grantového úkolu Národního památkového ústavu č. 71305³ k pokusu upozornit na historické hodnoty zdánlivě zcela

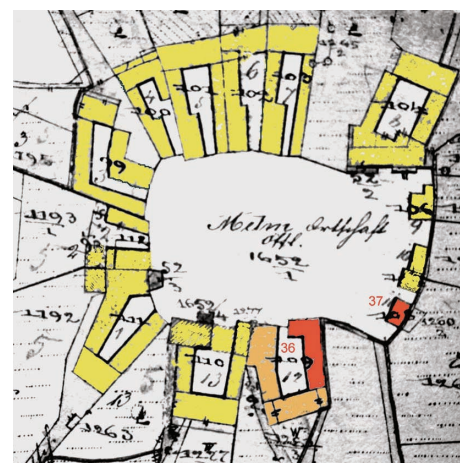
zničených vesnic v pohraničí. Ochrana se tu realizovala pouze v rámci CHKO Šumava, která v té době ke kulturněhistorickým kvalitám relikvů lidských osídlení přistupovala jen velmi okrajově. Modelovým příkladem, na němž bylo snahou zkoumat, eventuálně potvrdit a vyhodnotit památkové hodnoty, byla malá vesnička Jelma, ležící asi 3 km východně od Horní Plané na Českokrumlovsku. Drobné sídlo se nachází v těsné blízkosti, avšak za krajinným i mentálním horizontem silně rekreačně exploatovaného břehu Lipenského jezera, v místě postiženém stigmatem uzavřeného vojenského výcvikového prostoru Boletice (obr. 2, 3).

Je třeba vysvětlit důvody, které vedly k zařazení tohoto vcelku neznámého sídla do našeho plánu. Byl to zejména fakt, že Jelma je stejně jako stovky jiných obdobných míst typickým reprezentantem vrcholné kolonizační vlny společné jak městům, tak vesnicím té doby. Tato vesnice se do 50. let 20. století zachovala v prakticky nezměněné, intaktní půdorysné formě, jakou měla již v polovině 15. století.⁴ Jelma zůstal díky odlehle poloze a historické souhře náhod až do roku 1945 nebyvale strnulým urbanistickým i sociálním sídlem. Lapidární půdorys návěsní vsi konstituovalo pouhých deset selských dvorců a dvě mladší chalupy. Systémem plužin v náročných svahových podmínkách se vesnický organismus podobal desítkám okolních

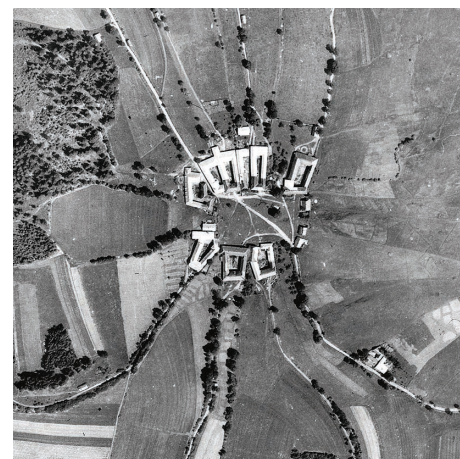
■ Poznámky

³ Výzkumný záměr MK ČR č. 71305 na období 2005–2011. Památkově-urbanistické průzkumy, vědecké hodnocení a odborná dokumentace historických měst v ČR v návaznosti na historické průzkumové podklady oboru památkové péče, dílčí průzkumy Horní Plané, Jelmy a Rožmberka, projekt je zaměřen na zaniklé sídelní soubory v daném regionu. (Nositel projektu Národní památkový ústav, řešitel D. Novotná, spoluřešitelé M. a J. Špinarové.)

⁴ Registra krumlovského panství z roku 1445. Státní oblastní archiv Třeboň, pob. Český Krumlov, Velkostatek Krumlov, sign. I 7R α 186.

3

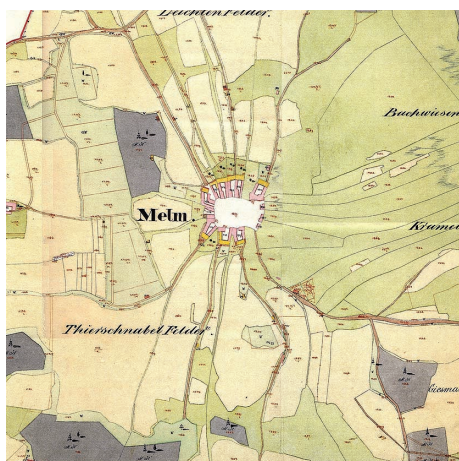
4

5

6

7

8

Obr. 6. Jelma, současná ortofoto, kde je v severních, západních a jižních pozemcích kolem bývalé návsi čitelná parcelace plužin téměř zaniklého sídla. Převzato z www.mapy.cz, vyhledáno 20. 2. 2016.

Obr. 7. Jelma, mapa stabilního katastru z roku 1826. VGHMÚř. Foto: VGHMÚř, 2015.

Obr. 8. Jelma, současná katastrální mapa a ortofoto, kde je patrná parcelace kopírující původní hranice pozemků, avšak nová zástavba vznikla často bez vazby na zaniklou strukturu stavebního fondu v osadě Jelma. Převzato z <http://sgi.nablizenidokn.cuzk.cz>, vyhledáno 20. 2. 2016.

vsí vzniklých a po staletí utvářených podobným způsobem. Bylo možno využít vynikající pramenné základny pečlivě vedeného rožmberského a schwarzenberského archivu zejména hospodářské evidenční povahy. Na malém vzorku jednotlivých domů a jeho obyvatel byl podrobně zmapován vývoj sídla, které má svým původem a motivy při jeho založení mnoho geneticky shodných prvků i s takovými městskými celky, jako jsou královská města lokovaná ve vrcholném středověku. Je vcelku pochopitelné, že dosavadní odborná literatura z oborů historie, dějin osídlení i jakékoli jiné disciplíny stavební, umělecké, urbanistické povahy toto sídlo naprosto ignorovaly. V Jelmu bylo nutno pracovat s relikty staveb, které po odsunu německého obyvatelstva prakticky přestaly být viditelné pouhým okem, neboť s výjimkou dvou byla stavení opuštěna a zbořena. O to lépe je však zachována půdorysná koncepce sídla a zejména navazující plužiny (obr. 4, 5, 6).

Zmíněný historický pramenný materiál, jako jsou úroční rejstříky, daňové cesty a pozemkové knihy, potvrdil očekávatelné: že ani v minulých staletích se hospodářská struktura jednotlivých statků neměnila, že schéma vlastnických vztahů, „urbanistické“, prostorové poměry vesnice a její plužiny zůstaly zachovány. Ostatně schéma dlouhých záhumenicových plužin, pracně vyrovnaných ve svazích, jakékoli změny jen těžko umožňovalo a zaklelo tak prvotní schéma lokované vsi do prostorového ustrnutí. Stáří historické krajiny v těsné blízkosti Jelmu bylo výzkumným úkolem potvrzeno, navazující nevelké lesní komplexy střídaly další obdobné struktury vesnického urbanismu (vesnice Hodňov, Žlábek, ale i Horní Planá, Pernek atd.) a celá logicky vystavěná krajina byla exaktně datovatelná do pozdního středověku. Předpoklad se potvrdil a systém tvorby krajiny bylo možno považovat a s jistou dávkou nadsázky i nazvat „gotickou krajinou“. Relikty staveb v Jelmu zachované v základových formacích byly sice podstatně mladší – z 19. a z první třetiny 20. století –, ale i ony se musely podřizovat velikosti a tvaru pozemku, který určil lokátor ve středověku. Stavební formy tu inklinovaly k čtyřstrannému vierkant, což byla typická, určující stavební forma pro větší zemědělskou usedlost Českokrumlovská (obr. 7).

Praktickým výstupem studie byl za pomoci tvorby pasportu jednotlivých usedlostí pokus přispět k vytvoření závazných legislativních norem, jež by z památkového hlediska určovaly eventuální budoucí zacházení se sídlištěm, jako je Jelma. Tedy se sídlem sice zaniklým, jehož historické hodnoty nespočívají v zjevných architektonických kvalitách, ale ve struktuře v krajině reliéfu dosud čitelného středověkého uspořádání návsi, cest, stavení statků s patrnými dispozicemi ubytovacích a hospodářských funkcí, záhumenicových plužin, mezních zídek a podobně (obr. 8).

Nutnost památkové ochrany

Nicméně již v druhém roce výzkumu, v roce 2006, jsme obdrželi zprávu, která nás zaskočila a kterou jsme v případě stranou ležící, „spící“ lokality nepředpokládali. Městský úřad v Horní Plané zařadil Jelmu do územního plánu jako území určené k zástavbě.⁵ V kontextu stavební činnosti nejen Horní Plané a zejména v existujících, natož bývalých osadách byl tento obrat nečekaný. Ovšem způsob zástavby dal za pravdu nutnosti do budoucna podobné lokality chránit. Protože neexistoval žádný regulativ, jenž by hájil historické hodnoty Jelmu, došlo v průběhu dalších let k téměř kompletní „dostavbě“ rekreačních usedlostí s potenciálem trvalého bydlení na někdejších parcelách. Do současnosti bylo postaveno šest domků dle dnešního převládajícího vkusu. Ty nikterak nedbaly výtvarných a památkových kvalit bývalé dispozice vsi, jež prostorově utvářely někdejší Jelmu. Ačkoli vlastnické parcely kopírují někdejší schéma, stavební objekty vilového charakteru vznikly bez jakékoli vazby na původní zástavbu, tedy hluboko za uliční čarou návsi, někde na rozhraní bývalých stavebních a pozemkových parcel. S výjimkou jediného objektu, který se „dobrovolně“ pokusil o hmotově vzdálené konceptuální řešení, jsou ostatní naprosto bez vztahu k lokalitě a představují běžnou stavební produkci známou z příměstských satelitních sídlišť. Jestliže ještě před deseti lety určovaly schéma Jelmu cesty, remízky a základy zboření a dávaly naději na ochranu, eventuálně dostavbu v původním stavebním rozvrhu, dnes je sídlo definitivně jiné. Pohledově se bývalá náves zcela rozpadla. Drobná moderní stavení hluboko v parcelách bývalých statků se nemohou uplatnit. Současné zemní úpravy, jež zarovnal staveniště, zcela převrstvily a rozbrzdily původní tektoniku terénu. Doplnkové stavby jako garáže a kůlny naprosto nereagují na funkční rozvrh objektů v kompozici bývalé vsi (obr. 9, 10).

I to však může dnes posloužit jako nezáměrný, ale účinný argument pro ochranu. V letech 2012–2015

■ Poznámky

⁵ Zakotveno v platném ÚP Horní Plané, viz <http://www.horniplana.cz/dokumenty-formulare-horni-plana.php>, vyhledáno 15. 1. 2016.

9

10

Obr. 9. Jelma, fotodokumentace zachycující novou zástavbu návsi směrem k východu. Foto Jindřich Špinar, 2016.

Obr. 10. Jelma, celkový pohled na Jelma od jihozápadu. Foto Michaela Špinarová, 2006.

Obr. 11. Náhledová ukázka pasportu usedlosti č. p. 8 zpracovaného v rámci grantového projektu MK ČR č. 71305. Autoři: Michaela Špinarová, Jindřich Špinar, 2006. Plná verze ke stažení na zpp.npu.cz.

jsme se podíleli na grantovém úkolu NAKI⁶ se zaměřením na výrazně poničená a zanikající sídla. Snahou řešitelů bylo mimo jiné ověřit Metodiku plánů ochrany⁷ na stávající zástavbě sídel v drobných městských celcích, které nepoživají žádnou plošnou památkovou ochranu. Zároveň jsme se pokoušeli nacházet v těchto sídlech s různou mírou devastace hodnoty, jimž by se v případě doplnění proluk a řešení dalších urbanistických defektů měla budoucí územně plánovací dokumentace věnovat s maximální pozorností. Ačkoli se jednalo o množinu sídel urbanisticky původně značně podobných, povaha řešení aktuálních problémů byla vždy jedinečná. Památkově urbanistické vyhodnocení se v případě našeho zájmu soustředilo na drobná sídla v Pomalší, kde byl sledován určitý vzorek sídel se společnými urbanistickými znaky, ale rozdílnými osudy jejich historického vývoje. Velešín – příklad původně českého, v období socialismu poměrně dynamicky rostoucí sídliště – měl jiné problémy než původně německy mluvící městečka rozložená podél zemské silnice a výše proti proudu Malše, směrem do Rakouska. Dolní Dvořiště bylo příkladem městečka značně poškozeného poválečnou pauperizací a utilitárními úpravami městského stavebního fondu. Blízký Rychnov nad Malší již řeší kontrast mezi zachovalými a památkově mnohdy zajímavými měšťanskými domy, kostelem a městským mobiliářem na jedné straně a kompletně vybouranými bloky domů s neústrojně dostavovanými, výtvarně podřadnými okály socialistic-

ké éry a množstvím zchátralých domů. Poslední ze sledovaných lokalit byly Cetviny, bývalé městečko, které kvůli své poloze těsně při hranici bylo s výjimkou gotického kostela kompletně zbořeno.

K metodice ochrany zaniklých vesnic

Cetviny jsou příkladem středověké urbanistické kompozice, která se dochovala v archeologizovaných reliktech a je velmi podobná situaci podstatně drobnějšího Jelmu před deseti lety. Hodnotou Cetvin dnes není jen zachovalý a pietně dobře opravený gotický kostel, ale celý kontext, který urbanisticky dotváří kompozici, v níž kostel po staletí fungoval. Na bývalém náměstí stojí dosud kašna, střed bývalého náměstí má parkovou úpravu založenou již před válkou, cestní síť se do značné míry zachovala, staveniště domů byla jen velmi ledabyle v 50. letech rozhrnuta a zbořeníště jsou dosud velmi dobře čitelná. Metodicky by tedy bylo možno použít práci z výzkumného úkolu zpracovávajícího Jelma a aplikovat ji na Cetviny. Podobné schéma pasportů je dnes již metodicky zpracováno v Plošném průzkumu lidové architektury a venkovských sídel.⁸ Naším úkolem bylo historicky ověřit autenticitu, resp. stáří, které prozrazuje stejně jako v případě Jelmu středověký původ, a stanovit regulativy možného budoucího zacházení s bývalým městištěm. V případě ojedinělé likvidace celého sídliště by připadala jako argument pro zachování a prohlášení za archeologickou rezervaci⁹ gotická struktura sídla s jeho velmi povolvnými stavebními úpravami po celou dobu existence Cetvin. Nezničená lokalita s jeho zachovalým schématem, jehož stavební konstrukce vystřídala náletová zeleň, kryjící stavební relikt, by zároveň připomínala osudy i větších sídel, kte-

■ Poznámky

⁶ NAKI – Kulturně historicky cenná území jako součást národní a kulturní identity České republiky. Metody identifikace hodnot historických sídel, parků a zahrad a jejich za-

číslo pasportu : 8

OBYTNÝ DŮM, (bývalý), zrušené č.p. 8

číslo orientační :

číslo evidenční :

číslo parcelní :

intravilán :

náves

poloha : severovýchodní kout

náves

popis :

(fotografie)

historické pojmenování domu :

Amesch

funkce :

dříve : zemědělská usedlost

dnes : -

existence domu :

Vznik :

Zánik : 50. léta 20. století

historie domu / objektu :

Rozsáhlá zemědělská usedlost zvaná v minulosti Amesch podle ústně tradovaného někdejšího domnělého majitele domu Ambrože, pozdější č.p. 8 se od ostatních statků lišila umístěním vedle velké zahrady, která oddělovala vlastní dům od ostatní zástavby. Odlišoval se dále také rozlohou stavby. Je jisté součástí kolonizačního schématu návsi, i když o jeho přesném umístění a zejména plošném rozsahu mohou panovat nanejvýš pochybnosti. Jeho majitel je nepochybně zmínován ve všech úředních rejstřících počínaje rokem 1445. Býval jedním z deseti jelmských celolánků, což ve starších dobách představovalo výměru přes 20 ha. (Přesnější rozsah pro starší období není k dispozici, lán nebyla přesná plošná jednotka; lišila se podle místních poměrů, zejména bonitních). Vzhledem ke zvláštnímu půdorysnému řešení a jeho stavební rozloze, kterou už v definitivním tvaru zaznamenává stabilní katastr k roku 1826, nabízí se otázka, zda zvláštnímu postavení v kompozici val neodpovídal i vyšší statut majitelů této usedlosti. Uvažovat lze o funkci dědičného rýchtáře. Víme, že Jelma byl sídelním rýchtářství pro 13 vesnic v okolí Horní Planě, což jistě dodávalo držitel rýchtářského práva značnou prestiž. Na druhou stranu ovšem nesmíme nebrat

11

chování. (Výzkumný záměr MK07503233302, nositel projektu Národní památkový ústav, hlavní řešitel V. Oúroda, spoluřešitelé M. a J. Špinarovi.)

⁷ Karel Kuča – Irena Kratochvílová – Věra Kučová, *Metodika připravená na základě vyhlášky MK ČR č. 420/2008 Sb., kterou se stanoví náležitosti a obsah plánu ochrany památkových rezervací a památkových zón, která nabyla účinnosti dne 1. 1. 2009*, Praha 2012.

⁸ Jan Pešta, *Plošný průzkum lidové architektury*, Praha 2014.

⁹ Ochranu archeologického kulturního dědictví na území České republiky upravuje Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy (revidovaná; Sbírka mezinárodních smluv č. 99/2000) a zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon) v § 21–24. Viz <http://www.mkcr.cz/cz/kulturni-dedictvi/pamatkovy-fond/archeologie/ochrana-archeologickeho-dedictvi-18052/>, chráněné archeologické lokality na stránkách [http://monumnet.npu.cz/chruzemi/list.php?Typ\[\]=RA](http://monumnet.npu.cz/chruzemi/list.php?Typ[]=RA), vyhledáno 18. 1. 2016.

rá musela ustoupit komunistické ideologii, respektive železné oponě, jež tudy vedla.

Bylo by velkou kulturněhistorickou škodou dochová-
né zbořeníště sídla nabídnout k zástavbě bez jakýchkoli
regulativů respektujících dosud čitelnou archeologic-
kou stopu a jasně vymezujících hmotově urbanistická
schémata původní zástavby. Odstrašujícím příkladem
může být právě Jelma. Stejně tak by byla škoda, aby or-
gány státní správy, samosprávy či jednotlivci připustili
snadno proveditelné plošné rekonstrukce v prostředí
města či vesnice a různé zemědělské, meliorační ne-
bo jiné utilitární úpravy nechráněných území bez histo-
rických souvislostí a urbanistických vazeb (obr. 11).

Michaela ŠPINAROVÁ, Jindřich ŠPINAR

Sušárna ovoce v Zálší – drobný technický klenot

I mezi drobnými neindustriálními technickými objekty
najdeme řadu těch, které při bližším zkoumání prokazují
svou mimořádnost. V případě sušárny ovoce u č. p. 12
v Zálší, okres Ústí nad Orlicí, pak neobvyklostí nalez-
neme hned několik. Příkladem zmiňme netypické umís-
tění vedle domu usedlosti namísto mnohem bezpeč-
nější polohy až v zadní části sadu, konstrukční
zvláštnost (boční manipulační otvor), ale také její „stá-
ří“ (dendrochronologicky datována do 70. let 19. stole-
tí, což je zhruba dvě desítky let po skončení aktivního
používání techniky roubení ve zdejší oblasti).¹ Ostatně
všední u tohoto typu drobného technického objektu
není ani jeho prohlášení za nemovitou kulturní památ-
ku (r. č. 100856).

Pro přiblížení podoby objektu a především pro před-
stavu o jeho typologickém zařazení zmiňme, že tato
drobná dvoupřístavková sušárna ovoce patří k objek-
tům se zasouvacími lísami a s bezdýmným provozem.²
V jižním průčelí sušicí komory, která je roubená, pro-
stupuje stěna vyhřívací pece zděná z pálených cihel
s ústím topeniště a výdechovým otvorem nahrazujícím
komín. Přípravný a obsluhový prostor má podobu jedno-
duché rámové konstrukce, druhotně částečně bedně-
né. Celý objekt kryje sedlová střecha, jež předstupuje
v jižním průčelí o více než 1 m z důvodu ochrany ob-
sluhy před nepohodou.³ Kouř otopného systému su-
šárny neodvádí komín, ale odchází zmíněným výdecho-
vým otvorem umístěným vlevo nad ústím vyhřívací
pece. Takové řešení zajišťovalo mírný tah vhodný pro
udržování teploty v sušicí komoře bez zbytečné spo-
třeby paliva. Doplňme, že podobu vyhřívacího systému
dokládá kromě zmíněného výdechového otvoru také
ústí vyhřívací pece ve stěně vyzděné z pálených cihel.

Oprava sušárny ovoce

Po řadě let, kdy objekt chátral, došlo v první polovi-
ně roku 2015 k jednání, během kterého se díky Kraj-
skému úřadu Pardubického kraje podařilo získat chy-
bějící část finančních prostředků, aby mohly být
zahájeny opravy. Velmi podstatným pro zachování ma-
ximálního množství autentických částí stavby se stalo
konstatování, že objekt nebude zbytečně vrácen do
funkční podoby s rekonstruováním dnes neexistující-
ho otopného systému, o jehož podobě se můžeme
pouze s blíže nespecifikovanou mírou pravděpodob-
nosti domnívat.⁴

V září tohoto roku pak tesař David Stejskal z Pardu-
bic zahájil opravu, která objektu přinesla nejen maxi-
mální zachování autentických částí, ale došlo při ní ta-
ké k řadě zajímavých zjištění.⁵

Zdůrazníme, že oprava má podobu velmi kvalitní
ruční práce, což je míněno doslovně, tedy oprava pro-
běhla skutečně bez použití elektrického nářadí. Zá-
sadní při její realizaci bylo respektování dochovaných
částí, a to nejen trámů, ale také detailnějších prvků,
např. dvou subtilních kulatin přibitých pomocí hřebíků
ke krokům a zajišťujících zavětrování nebo části střeš-
ních latí. Z nich David Stejskal šest dochovaných kusů
znovu použil. Zbylé tesal z nového materiálu jako tří-
stranné. Pro kladení zde použité krytiny – hladkých
střešních tašek „bobrovek“ – totiž musí být střešní latě
na horní hraně opracována bez oblín.

Pro úplnost dodejme, že došlo také na nezbytné
částečné přezděnění stěny z pálených cihel s ústím vy-
hřívací pece a výdechovým otvorem. Oproti opravám
prováděným s razantní výměnou zdicího materiálu
a s vápennou, či dokonce vápenocementovou maltou
zde došlo pouze k opravě v nejnútnejší míře s výmě-
nou několika cihel a s použitím hliněné malty.

Shrnutí starších a nyníjších zjištění

Zcela nezvykle se ve východní stěně sušicí komory
nachází ostění dveří. Dosud jediné známé vysvětlení
je, že dveřní otvor sloužil pro manipulaci se sušeným
ovocem na lísách, neboť se v rámci celé komory suší
nerovnoměrně a je třeba je proto kontrolovat a přero-
vnávat. U obvyklých sušáren ovoce se to děje vytaže-
ním jednotlivých lís, což samozřejmě neumožňuje po-
rovnání v celku.

Další zvláštností je vzhledem k nevelkému stáří ob-
jektu archaické řešení stropu sušicí komory, který je
vyroben z púlých povalů, obtočených slámou namá-
čenou v hliněné směsi a opatřených z vnitřní i vnější
strany hliněnou mazanicí. Takové řemeslné provedení
z jiné drobné sušárny ovoce neznáme, a to nejen ve
zdejší oblasti. Tato mazanice z jednoho nahrazované-
ho povalu byla plavena a paleobotanicky určena.⁶ Ta-
to analýza jednoznačně určila zmíněnou slámu díky
několika zachovaným fragmentům klásků včetně ne-
zralých jako žito seté (*Secale cereale*). Kromě něj
zpráva zmiňuje, že „nehodně byly zjištěny i větvičky, lis-

ty a drobné uhlíky břízy. Byl nalezen i fragment dubo-
vého listu, borka a jehlice borovice lesní a uhlík vrby.
Za zmínku stojí i přítomnost pecky slivoně švestky
i jedno semeno révy vinné“.

Analýza tak jako „vedlejší produkt“ potvrzuje do-
mněnku, že hlínu pro mazanici připravovali stavebníci
bez snahy o dodržování čistoty, a to pravděpodobně
přímo na „holé zemi“ s ignorováním příměsí, které se
do směsi dostávaly z bezprostředního okolí.

V roce 2000 provedl Josef Kyncl již zmíněnou den-
drochronologickou dataci a při pozdější prezentaci vý-
sledků konstatoval, že při zpracování vzorků tří roube-
ných sušáren ovoce (u č. p. 3 a 4 v Noříně a u č. p. 12
v Zálší) „se mnoho jednotlivých prvků ukázalo vzájem-
ně nesynchronizovatelných a často i zjevně nesyn-
chronních, takže musely být podrobeny pokusu o syn-
chronizaci každý samostatně. Sušárna v Zálší vykazovala
i pestré druhové složení a jediné tři odatované (smrkové)
trámky vykazovaly rozdílné datace podkorního (1866,

■ Poznámky

1 Znalecký posudek č. 109-39/99 na dendrochronologic-
ký rozbor roubené sušárny ovoce u č. p. 12 v Zálší, vypra-
covaný Josefem Kynclem; dále též Josef Kyncl, Dendro-
chronologie Českomoravského mezihoří a její význam pro
datování smrkového dřeva, in: *Sborník příspěvků ze semi-
náře Vesnické technické památky – výrobní objekty*, Vyso-
ké Mýto 2003, s. 63–65.

2 Sušárnami ovoce a sušením v nich, popř. sušením ovo-
ce jinými způsoby se zabývá např. následující literatura.
Jiří Trejbal, Pěstování a sušení ovoce ve východních Če-
chách, in: *Sborník Zemědělského muzea v Praze Prameny
a studie*, sv. 30, Praha 1989, s. 212–234; Idem, Sušárny
ovoce v českých zemích, in: *Sborník Zemědělského mu-
zea v Praze Prameny a studie*, sv. 30, Praha 1989,
s. 87–212; Radim Urbánek, Sušárny ovoce v okr. Ústí nad
Orlicí, in: *Sborník příspěvků ze semináře SÚPP ve Vlachově
ve dnech 13. – 15. 9. 2000*, Praha 2001.

3 Např. Radim Urbánek, Sušárny ovoce v okr. Ústí nad Or-
licí, *Zprávy památkové péče* LXIII, 2003, s. 27–33. Tento
článek obsahuje další informace k jednoduchému popisu
objektu.

4 Vedle zmíněné původní funkce sušení ovoce se zde po-
dobně jako u velké části zejména venkovních sušáren
ovoce mohlo provádět také uzení. Snadná úprava sušáren
ovoce v podobě drobné stavební změny vyhřívacího kanál-
ku k němu doslova sváděla. U zálešské sušárny ovoce ne-
existují přímé doklady jejího použití jako udrny. Snad jej
nepřímě dokládají stopy po „požáru“ na trámech roubení,
resp. jejich očazení.

5 Děkuji Davidu Stejskalovi za řadu podstatných upozor-
nění a několik podnětných konzultací k této sušárně ovo-
ce i tesařskému řemeslu.

6 Rozbor provedený Janem Novákem dle zprávy *Zálší
sušárna ovoce u čp. 12 okres Ústí nad Orlicí* ze dne
17. 12. 2015.